

המשנה ממשיכה להביא תקנות מחודשות של רבן גמליאל הזקן (בירושלמי מובא רשב"ג). אלמנה שרוצה לגבות את כתובתה מהיתומים, צריכה להישבע שלא קיבלה כלום לפירעון הכתובה. אך בתקופת רבן גמליאל נמנעו הדיינים להשביעה, ע"כ תיקן רבן גמליאל שתנדור על דבר שקשה לקיימו במקום השבועה. ולאחר מכן תגבה את הכתובה.

הגמרא מבררת מדוע נמנעו להשביע את האלמנה וכך מובא שם (לה.):

נמנעו מלהשביעה. מ"ט? אילימא משום דרב כהנא, דאמר רב כהנא, ואמרי לה אמר רב יהודה אמר רב: מעשה באדם אחד בשני בצורת שהפקיד דינר זהב אצל אלמנה, והניחתו בכד של קמח, ואפאתו בפת ונתנתו לעני, לימים בא בעל הדינר ואמר לה: הבי לי דינר, אמרה ליה: יהנה סם המות באחד מבניה של אותה אשה אם נהייתי מדינך כלום! אמרו: לא היו ימים מועטין עד שמת אחד מבניה, וכששמעו חכמים בדבר אמרו: מה מי שנשבע באמת - כך, הנשבע על שקר - על אחת כמה וכמה. מאי טעמא איענשה? דאישתרשי לה מקום דינר, ומאי מי שנשבע באמת? כמי שנשבע באמת.

הגמרא מביאה מעשה באדם שהפקיד אצל אלמנה דינר זהב בשנת בצורת. האלמנה הניחה את הדינר בכד של קמח, ובטעות אפתה פת מאותו הכד ונתנה את הפת לעני. בתוך הפת היה טמון אותו הדינר. לאחר זמן בא בעל הדינר לקבל אותו חזרה, נשבעה אותה אשה שהיא לא נהנתה מאותו דינר, ואם נהנתה אזי ימות אחד מבניה. לא היו ימים מועטים עד שמת אחד מבניה (נהנתה האש). ע"כ למדו חכמים שמי שנשבע על דבר שהוא מבחינתו אמת, כך נענש, מי שמשקר בכוונה על אחת כמה וכמה.

הקשו המפרשים מספר שאלות על המעשה הנ"ל:

- א. מדוע הוזכר שהמקרה היה בשנת בצורת? (עיי' עיון יעקב ובן יהודה)
- ב. למה נענשה האשה, הרי היא אנוסה, שנשבעה בשגגה! (עיי' תוס' ד"ה לא ומהרי"ל החדשות סי' רא)
- ג. ויותר מכן, שהרי עשתה חסד! מדוע לא עמדה לה הזכות של הצדקה?
- ד. הגמרא מקשה שאם מתים בניו בעוון השבועה, אפילו גרושה לא תשבע כדי לגבות!

הגמרא מתרצת, שיש הבדל בין אלמנה לגרושה. אלמנה טורחת לקיים את הבית ליתומים, ע"כ שפורעת כתובתה איננה מחשיבה את ההנאה שנהנתה מרכוש הבעל. לכן יש חשש שתישבע שלא נהנתה משום הטרחה ליתומים. אך בגרושה אין את החשש הנ"ל.

אולי הבנה זו יכולה להכניס אותנו אל תוך המעשה המוזכר בגמרא. באותה תקופה היתה שנת בצורת, וכידוע אין פורענות באה לעולם אלא בשביל עמי הארץ (ב"ב ח. נאמר על הבצורת). אותה אשה עם הקמח היא בעצמה אלמנה, כנראה היא הייתה אשה יחסית אמידה שהיו מפקידים אצלה מעות. נראה שהמעוט בכד הקמח מסמלים את הבצורת הקשה שהיתה, שאין הדינר זהב שווה מאומה.

האלמנה עם הבנים, נשבעת למפקיד שלא נהנתה מאותו דינר. לכאורה מה הטעם בשבועה זו? ועוד שעל ידי השבועה היא מקללת את בניה! נראה שאולי היה חשד שהאלמנה עושה מסחר עם הדינרים של האנשים, או שבניה הם שנהנו מהדינרים. ולכן נשבעה שהיא לא נהנתה, אך מאידך הפקירה את בניה בקללה.

ראויים מהאמור, שהיחס במעשה, הוא כמו היחס במשנה. בין האלמנה אל הבנים, במשנה- החשש שהאלמנה לקחה מהיתומים. כך גם במעשה האלמנה הפקירה את בניה בשבועה. וכלן גזרו חכמים דווקא על אלמנה שנמצאת בבית ושבועתה חלה, ולא על הגרושה שנמצאת מחוץ לבית.

הזילות בין האדם לחברו וכמו כן בין האדם לבנו היה כ"כ מורכב, שהיו חכמים צריכים לתקן תקנה חדשה שאפילו האלמנה לא תגבה יותר ממה שמגיע לה מהיתומים! מצד אחד, שבועה לא מועילה, לכן לא נשביע אותה שהרי השבועה מזיקה בניה. ומאידך אם אין שבועה אזי היתומים מפסידים שתגבה כתובה ללא שבועה.

לכן בא רבן גמליאל ותיקן שתהיה האלמנה נודרת ולא נשבעת! והקשה השיירי קרבן על הירושלמי, שהרי גם על עוון נדרים בנים מתים, וזה לשונו (פ"ד ה"ג):

וקשה טפי ה"ל לאקשוויי א"כ מאי הועיל ר"ג בתקנתו שתהא נודרת הא אמרי' בבבלי שבת פ"ב בעון נדרים בנים מתים דכתיב לשוא הכיתי את בניכם! גם בכתובות פ' המדיר אמרינן בבבלי וירושלמי נודרת ואינה מקיימת יוצאת שלא בכתובה מפני שקוברת את בניה שנאמר לשוא הכיתי את בניכם! ויותר קשיא אסוגיין דמשמע דהאי טעמא עיקר!

שהרי בירושלמי נאמר, שטעם התקנה היא כך: אין להישבע משום שבנים מתים, ויש לנדור משום שאימת נדרים עליה יותר מהשבועה. ע"כ נראה לבאר טעם הדבר עפ"י המעשה, שהאלמנה נשבעת הדבר מרחף באויר, כלומר השבועה היא על הגברא. אך אין התחייבות כמו נדר שחל על החפצא במציאות. ע"כ בשבועה היו יכולים להישבע גם באופן שבו מתואר 'יהנה סם המות באחד מבניה'. אך בנדר יש להגדיר מה האשה אוסרת על עצמה, ולכן חוששת יותר לנדור. ולא מפני שהנדר חמור, שהרי שבועה חמורה. אך בתקופה שאדם חושש על עצמו יותר מעל חבירו, גם הנדר משפיע יותר מהשבועה.

ראיה לדבר, שמדברים עם הנשבע באופן כללי יותר "אומרים לו: הוי יודע, שכל העולם כולו נדעזע בשעה שאמר הקדוש ברוך הוא בסיני לא תשא את שם ה' אלהיך לשוא. וכל עבירות שבתורה נאמר בהן ונקח, וכאן נאמר לא ינקח. וכל עבירות שבתורה נפרעין ממנו, וכאן ממנו וממשפחתו, שנאמר: אל תתן את פיך לחטיא את בשרך, ואין בשרו אלא קרובו, שנאמר: ומבשרך לא תתעלם. וכל עבירות שבתורה נפרעין ממנו, וכאן ממנו ומכל העולם כולו, שנאמר: אלה וכחש." (שבועות לט.).

תלמידי החכמים של כל דור, מתקנים את התקנות שמתאימות לדור. מפני שהם "יודעי בינה לעתים לדעת מה יעשה ישראל. אסוקי שמעתא אליבא דהילכתא" (יומא כו.).